

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРИУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

МАГІСТЕРСЬКІ СТУДІЇ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ

Випуск 3

Збірник наукових праць магістрів ОП
«Дошкільна освіта. Інклюзія»,
«Початкова освіта»,
«Фізична культура та спорт»,
«Практична психологія»,
«Менеджмент. Управління закладом
загальної середньої освіти»

Київ 2025

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**МАГІСТЕРСЬКІ СТУДІЇ
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ
МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
Випуск 3**

Київ – 2025

6. Great Expectations: Making Hybrid Work Work. URL: <https://www.microsoft.com/en-us/worklab/work-trend-index/great-expectations-making-hybrid-work-work>

7. State of Hybrid Work 2023. Owl Labs Report. URL: <https://owllabs.com/state-of-hybrid-work/2023>

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ПІД ВПЛИВОМ БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧИХ ВЗАЄМИН

*Оксана Поповська, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри дошкільної освіти*

*Альона Ткач, здобувачка ступеня вищої освіти «магістр»
за спеціальністю «Психологія»*

FEATURES OF FORMATION OF GENDER IDENTITY IN PRESCHOOL AGE CHILDREN UNDER THE INFLUENCE OF PARENT-CHILD RELATIONSHIPS

*Oksana Popovska, candidate of pedagogical sciences, associate professor,
department of preschool education*

Alyona Tkach, master's student in Psychology

Анотація. Стаття спрямована на аналіз сучасних наукових праць, присвячених проблематиці становлення гендерної ідентичності у дітей дошкільного віку в контексті батьківсько-дитячих взаємин в родині. У роботі розкрито специфіку впливу батьківських установок і заборон на формування дитиною власного «Я-образу» відповідно до певних статевоїх еталонів. Спираючись на результати наукових досліджень, автор доводить, що визначальними у процесі становлення гендерної ідентичності є не лише біологічні статеві відмінності, а й культурно-виховні традиції, які формують уявлення майбутньої особистості про роль чоловіка і жінки.

Ключові слова: ідентичність, гендер, стать, дошкільний вік, дитина, батьки.

Annotation. The article is aimed at analyzing modern scientific works devoted to the problem of the formation of gender identity in preschool children in the context of parent-child relationships in the family. The work reveals the specifics of the influence of parental attitudes and prohibitions on the formation of a child's own "self-image" in accordance with certain gender standards. Based on the results of scientific research, the author proves that not only biological sexual differences, but also cultural and educational traditions that shape the future personality's ideas about the role of men and women are decisive in the process of forming gender identity.

Keywords: identity, gender, sex, preschool age, child, parents.

Формування у дитини ціннісного ставлення до себе як домінуючого індивіда у структурі особистості є основним завданням виховання. Водночас аналіз практики роботи дошкільних закладів свідчить про недостатній рівень сформованості гендерної ідентичності у дітей дошкільного віку, що не відповідає сучасним вимогам.

Вивчення проблеми становлення гендерної ідентичності особистості має певну історію та охоплює різні напрями. Розробкою питань гендерного розвитку займалися Д. Ісаєв, С. Гаубас, Н. Коцур, О. Кікінеджи, О. Сечейко, О. Кузнецов,

М. Ткалич, О. Олійник, В. Кравець. Особливості гендерного розвитку дошкільнят відображено у працях З. Фрейда, С. Діденко, В. Бочелюк, М. Джемкена, О. Кікінеджи.

Актуальність дослідження впливу батьківсько-дитячих взаємин зумовлюється новими соціокультурними реаліями та суперечністю між задекларованим гуманістичним підходом в освіті й збереженням застарілих підходів у родинному гендерному вихованні. До цього додається й розрив між необхідністю створення інноваційних технологій виховання для формування гендерної ідентичності дошкільнят та переважаючим традиційним, здебільшого авторитарним методом.

Мета статті полягає у науково-теоретичному аналізі сучасних досліджень щодо впливу батьківсько-дитячих взаємин на становлення гендерної ідентичності дошкільників.

Базою для психолого-педагогічного аналізу дефініції «гендерна ідентичність» виступає розкриття сутності й змісту пов'язаних понять: «стать», «гендер», «гендерна ідентичність».

Соціологи та соціальні психологи розрізняють категорії «стать» і «гендер». Стать визначається як сукупність анатомо-фізіологічних характеристик організму, що забезпечують репродукцію та дозволяють розрізнити чоловіків і жінок [6]. Статева належність закладається на ранніх етапах індивідуального розвитку: генетичний код формується ще під час запліднення й визначає програму розвитку організму. Водночас під впливом середовища (освіти, способу життя, родини, культури, релігії, засобів масової інформації, державної політики) відбувається становлення статевої самосвідомості, яка охоплює інтереси, потреби та уподобання. На відміну від гендеру, стать включає комплекс анатомічних, репродуктивних, поведінкових і соціальних характеристик, що визначають людину як чоловіка або жінку.

Інший зміст має поняття «гендер». Воно трактується як соціальний вимір статі, тобто все те, що вибудовується над біологічними відмінностями. Сучасне розуміння категорії «гендер» як «соціальної статі» сформувалося під впливом розвитку феміністичної думки та гендерних теорій. Гендер визначається як організована система соціальних відносин між чоловіками та жінками, сконструйована провідними інститутами суспільства [6].

У межах цього підходу виділяють дві складові: гендер формується, з одного боку, шляхом соціалізації, розподілу праці, системи ролей у сім'ї та впливу засобів масової інформації; з іншого – індивідуальним вибором, коли людина на рівні свідомості приймає гендерні норми і пристосовується до них у зовнішності, одязі, манері поведінки [6].

На процес становлення гендерної ідентичності особистості впливають взаємопов'язані програми: статевої розподіл праці, просторове розмежування, розподіл влади за ознакою статі, використання символічних образів, які пояснюють та закріплюють ці розмежування; специфіка взаємодії «жінка – чоловік», «жінка – жінка», «чоловік – чоловік», що виявляється у мовленні, черговості участі в комунікації, невербальній поведінці [5].

Ключову роль у цьому процесі відіграє механізм ідентифікації, який

передбачає засвоєння досвіду через наслідування й приклад. Усвідомлення та емоційне переживання дитиною власного «Я» у співвіднесенні з певними статевими моделями визначається як гендерна ідентичність. Основним механізмом її формування є ідентифікація [5].

У межах нашого дослідження важливо відрізнити поняття «статева ідентичність» і «гендерна ідентичність». Людина може мати чітко визначену статеву ідентичність, але водночас стикатися з труднощами у сфері гендерної ідентичності, відчувати невідповідність гендерним ролям і стереотипам, переживати нереалізованість себе як чоловіка чи жінки, невідповідність усталеним ідеалам [5].

З позицій трансакційного аналізу Е. Берна гендерна ідентичність розглядається як результат життєвого сценарію особистості. Відповідно до теорії життєвих сценаріїв упродовж онтогенезу здійснюється статево-рольове програмування, яке визначає процес формування гендерних життєвих ролей чоловіків і жінок. Таким чином, якщо статева ідентичність передусім означає усвідомлення своєї належності до певної статі, то гендерна ідентичність відображає емоційне переживання власної відповідності гендерним ролям, що включають систему соціальних норм і стереотипів поведінки, закріплених суспільно-історичною або соціокультурною практикою.

Сензитивність дошкільного віку до формування гендерної ідентичності зумовлена появою низки новоутворень, характерних для цього періоду. По-перше, у дитини розвивається усвідомлення себе в контексті «Я серед інших», що супроводжується становленням емоційної децентрації. Це дозволяє подолати егоцентричність і набувати здатності співставляти та інтегрувати себе з іншими. По-друге, відбувається розвиток мотиваційної, емоційно-вольової сфер, виникають «етичні інстанції» й соціальні мотиви взаємин між статями. Дитина опановує довільну поведінку, що забезпечує планування власних дій і вчинків. Вона поступово починає орієнтуватися на інтеріоризовану систему знань про гендерні норми, які засвоює у процесі взаємодії з оточенням [3].

Провідна роль у становленні гендерної ідентичності належить сім'ї як первинному осередку соціалізації та гендерних взаємин.

Термін «взаємини» традиційно використовується для позначення полярних стосунків між людьми [4]. У цьому випадку вони розглядаються як відносини симетричного характеру, що відзначаються більшою складністю та активністю, оскільки передбачають взаємодію сторін або потенційну можливість такої взаємодії.

У словникових джерелах взаємини (взаємовідносини) визначаються як зв'язки, взаємні стосунки, які виникають між людьми у процесі спілкування [4]. Це усталені взаємозв'язки між людьми, що складаються у процесі їхнього спілкування та взаємодії, мають яскраво виражене емоційне забарвлення і виявляються у характері та способах взаємовпливів [8]. Формування міжособистісних взаємин пов'язане з появою усталених очікувань та поведінкових установок, що впливають на сприйняття й оцінювання один одного. Вони зумовлюються змістом, метою й організацією спільної діяльності та стають одним із ключових чинників психологічного клімату малих груп [6].

Саме у сімейному середовищі створюються умови для становлення гендерної ідентичності дитини. Рівень батьківсько-дитячих взаємин визначає якість психічного, емоційного, морального та гендерного розвитку, а також підготовку дитини до соціальних контактів за межами родинного мікросередовища [1].

Батьки виступають першими агентами формування гендерної ідентичності своїх дітей, навіть тоді, коли не усвідомлюють цього процесу. Значна частина інформації передається не вербально, а через поведінкові зразки та батьківські установки [7].

Характер батьківського ставлення до дитини визначається низкою чинників: родинними культурними традиціями, досвідом дитинства самих батьків, національними виховними звичаями, індивідуальними особливостями матері й батька. У родині стосовно дитини формуються певні установки, які зумовлюють емоційну атмосферу та стиль взаємин [2]. Дитина не має можливості обирати батьків. Разом із життям батьківська пара передає їй генетичні особливості та вроджені задатки, що становлять підґрунтя розвитку, а також життєві умови в родині. Усе це визначає становлення особистості, формування соціальних навичок, ціннісних орієнтацій, світогляду, ставлення до себе, родини й оточення, усвідомлення національної належності та ставлення до представників інших культур [6].

До основних функцій родини належать: репродуктивна, виховна, економічна, комунікативна, дозвільна та валеологічна. Особливої уваги заслуговують комунікативна й валеологічна функції, адже саме вони істотно впливають на формування гендерної ідентичності дітей дошкільного віку. Комунікативна функція полягає в організації внутрішньосімейного спілкування, у взаємодії членів родини з суспільством та налагодженні зворотних зв'язків із соціальним оточенням. Валеологічна функція забезпечує створення оптимальних умов для фізичного, психічного, соціального та духовного розвитку кожного члена сім'ї, що є необхідною передумовою формування, збереження й відновлення здоров'я, а також його міжпоколінної передачі [6].

Сім'я надає дитині відчуття належності до певної групи, без чого виникає відчуття самотності; задовольняє потребу у безпеці й комфорті; формує переконання у власній значущості для інших, запобігаючи розвитку почуття неповноцінності; дарує досвід любові та взаємного тепла; сприяє усвідомленню своєї неповторності й індивідуальності, а також виконує роль моделі для наслідування [9]. Реалізація цих потреб є необхідною умовою гармонійного розвитку дитини й правильного становлення її гендерної ідентичності.

У дослідженнях виокремлюють чотири типи батьківського ставлення до гендерного становлення дитини, що проявляються в родинному житті: репресивний, відсторонений, нав'язливий і експресивний. Репресивний тип зводиться до заборонних висловлювань на кшталт: «це непристойно», «це небезпечно», «почекай, поки вийдеш заміж» [6]. Відсторонений тип характеризується униканням відкритих обговорень або зведенням їх до нудних моралізаторських лекцій. За нав'язливого типу батьки проявляють надмірну ліберальність у гендерних питаннях, що часто викликає у дітей роздратування

або почуття пригнобленості. Найбільш збалансованим вважається експресивний тип, коли батьки готові відкрито обговорювати проблематику гендеру, але водночас встановлюють розумні межі, як і щодо інших аспектів дитячої поведінки [5].

Ефективне формування гендерної ідентичності відбувається тоді, коли у сім'ї панує атмосфера довіри, взаємоповаги та партнерства, а дитина має можливість вільно ставити запитання й отримувати відповіді. У повних сім'ях із чітким, але гнучким розподілом обов'язків між батьками створюються найсприятливіші умови для становлення гендерної ідентичності.

Проте сучасні соціологічні дослідження констатують зростання кількості розлучень і, як наслідок, поширення неповних сімей. У таких умовах існує ризик фемінізації хлопчиків через надмірну опіку матері або ж виникнення серйозних труднощів у психічному й соціальному розвитку дитини внаслідок відсутності батька. Якщо після розлучення дитина залишається з батьком чи матір'ю протилежної статі, процес її гендерної ідентифікації ускладнюється й уповільнюється [6]. При цьому наголошується: набагато більш руйнівним фактором є не відсутність одного з батьків, а конфліктні чи агресивні взаємини у родині, що суттєво деформують виховний вплив.

Важливо враховувати й специфіку дитячого сприйняття: окремі образи, сцени чи ситуації, засвоєні ще до появи здатності до моральної оцінки, можуть закарбуватися в пам'яті й виступати моделями поведінки в майбутньому.

На формування майбутніх родинних установок впливають не лише біологічні відмінності статей, а й традиції виховання хлопчиків і дівчаток. Вирішальне значення має процес ідентифікації: хлопчик орієнтується на поведінку батька, а дівчинка – на матір. Крім того, ставлення самих батьків до представників чоловічої й жіночої статі закріплюється у свідомості дітей та визначає їхнє майбутнє ставлення до оточення [6].

Важливим чинником формування гендерної ідентичності виступають і інші члени родини – бабусі, дідусі, брати й сестри. Гармонійне функціонування повної сім'ї сприяє засвоєнню адекватних гендерних уявлень, формуванню ролей і становленню психологічної статі. Водночас гендерна роль уточнюється та закріплюється у взаємодії з ровесниками: діти схильні підтримувати в одне одного поведінку, відповідну до статі, тоді як неправильні орієнтації чи уявлення швидко нівелюються під впливом групи. Зазначимо, що хлопчики виявляють вищу чутливість до соціального тиску ровесників у разі невідповідної їх статі поведінки [6].

Разом із позитивним впливом родини можливе й формування хибних настанов щодо гендерних відносин. Так, у деяких сім'ях спостерігається «негативна установка як помста», коли матері навмисно формують у дочок негативне ставлення до чоловіків, приписуючи їм узагальнені негативні риси. Важче, однак, нав'язати хлопчикові подібну установку щодо власної статі. Аскетичні установки полягають у прагненні батьків (частіше стосовно дівчаток) обмежити будь-які контакти з протилежною статтю, що супроводжується знеціненням інтересу до зовнішності, одягу чи прикрас, а також пригнобленням природних проявів статевої належності [6]. Такі підходи дезорієнтують дітей у

ставленні до протилежної статі та гальмують їхній розвиток. Найчастіше вони зустрічаються у неповних сім'ях, де мати прагне «захистити» дитину, попередньо налаштуваючи її на негативне сприйняття [7].

Таким чином, саме сімейна атмосфера виступає вирішальним чинником адекватного формування гендерної ідентичності дошкільнят. Настанови гуманістичної педагогіки повинні стати основою для ефективної взаємодії педагогів і батьків у цьому процесі. Український «гендерний підхід», сформований у працях вітчизняних класиків педагогіки та психології, є підґрунтям для формування гендерної культури батьків, що передбачає поєднання гендерної обізнаності, чутливості до потреб дітей та асертивності у протистоянні стереотипам. Саме це й становить перспективу подальших досліджень у зазначеній сфері.

Список використаних джерел:

1. Гонта М. О. Формування моральних цінностей молодших школярів засобами моделювання педагогічних ситуацій : кваліфікаційна робота. Херсон: ХДУ, 2021. 44 с.
2. Граматик Н. В., Клевака Л. П., Барсуковська Г. П. Розвиток емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку: педагогічний потенціал ігрових методів навчання. *Вісник науки та освіти*. 2025. № 1 (31). С. 997–1010.
3. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (у дошкільному дитинстві): навч. посіб. для закл. вищ. освіти. Київ : Освіта, 1998. 288 с.
4. Мельник Т., Кобелянська Л. Гендер у термінах, правових актах і практиці перетворень: словник-довідник. Київ : Логос, 2020. 239 с.
5. Москаленко В. В. Соціальна психологія : підручник. 2-ге вид., випр. і допов. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 688 с.
6. Олійник Л. М. Статеве виховання дітей від народження до 10 років : навч.-метод. посіб. Миколаїв : Принт-Експрес, 2008. 350 с.
7. Фернхем А., Хенкель П. Особистість і соціальна поведінка. Київ, 2001. 368 с.
8. Шевченко З. В. Словник гендерних термінів / уклад. З. В. Шевченко. Черкаси : видавець Чабаненко Ю., 2016. 336 с.
9. Якобсон С. Д. Програма морального виховання дітей. *Дошкільне виховання*. 2000. № 9. С. 49–57.
10. Якобсон С. Г., Фещенко Т. І. Формування «Я-потенційного позитивного» як метод регуляції поведінки дошкільника. *Питання психології*. 1997. № 3. С. 3–11.

ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ВТРАТИ НЕРУХОМОГО МАЙНА СЕРЕД ПОСТРАЖДАЛИХ І ОЦІНКА ІНТЕРВЕНЦІЙ

*Владислав Шахов, кандидат психологічних наук, доцент кафедри
практичної психології*

*Максим Філіпов, здобувач ступеня вищої освіти «магістр»
за спеціальністю «Психологія»*

EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF PSYCHOLOGICAL INTERVENTIONS FOR PERSONS DISPLACED BY WAR

*Vladyslav Shakhov, candidate of psychological sciences, associate professor
of the department of practical psychology*

Maxym Filipov, master's student in Psychology

Анотація. У статті розглядаються психологічні наслідки втрати нерухомого майна